

К. Кондратюк, І. Лучаківська // Вісник Львівського університету. Серія історична. - Львів, 1998. - Вип. 33. - С. 183.

23. Луцький О. Інтелігенція Львова (вересень 1939 - червень 1941 рр.) / О. Луцький // Львів : місто - суспільство - культура : зб. наук. пр. - Т. 3. - Л., 1999. - С. 575.

24. Історія Львова / [редкол. Ю. Ю. Сливка, Ф. І. Стеблій та ін.]. - К. : Наукова думка, 1984. - С. 246.

25. ДАТО. - Ф. П - 1, - оп. 1, спр. 27. Протоколи № 53-56 засідань бюро обкому КП(б)У. 26 березня - 3 квітня 1941 р., арк. 18-19.

26. Гомотюк О. Експорт більшовицького тоталітарного режиму в Україну та ідеологізація українознавства (1917-1920) / О. Гомотюк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія / [за заг. ред. М. М. Алексієвця]. - Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2005. - Вип. 3. - С. 50.

27. ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференції

та інших документів з боротьби 1929-1955 рр. : зб. документів. - Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1955. - 372 с.

28. Возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною / [редкол. Ю. Ю. Сливка та ін.]. - К. : Наук. думка, 1989. - С. 333-334.

29. ДАТО. - Ф. П - 1, - оп. 1, спр. 31. Стенограма зібрання обласного і міського партійного активу. 1-2 березня 1941 р., арк. 89.

30. ДАТО. - Ф. П - 1, - оп. 1, спр. 24. Протоколи № 42-45 засідань бюро обкому КП(б)У. 3-14 лютого 1941 р., арк. 31.

31. ДАТО. - Ф. П - 1, - оп. 1, спр. 3. Стенограма першої обласної партійної конференції. 23-25 квітня 1940 р., арк. 51.

32. Там само. - Арк. 54.

33. Там само. - Арк. 49-50.

34. ДАТО. - Ф. П - 1, - оп. 1, спр. 10. Протоколи № 6-9 засідань бюро обкому КП(б)У. 3-26 червня 1940 р., арк. 99.

**N. Korostil', R. Kotovsky**

## **ACHIEVEMENTS AND ERRORS OF THE SOVIET GOVERNMENT IN THE SYSTEM OF EDUCATION, CULTURE AND HEALTH PROTECTION IN WESTERN UKRAINE WITHIN 1939-1941**

The article analyses social changes that took place in Western Ukraine with the advent of the soviet rule in the spring of 1939. The policy of the Bolshevik Party was imposed on society under the image of nation and culture building. Book stocks and printed matters of libraries and museums were rigorously censored, censoring authorities monitored repertoires of theatres, philharmonic societies and programs of recreation centers. Development of structural links of national education and culture declared by the government was nothing but a fake. Though in terms of health care the soviet government managed to achieve significant progress - private health care institutions and drugstores were nationalized, free medical treatment open to public was introduced.

**Key words:** education, culture, health care institutions, national traditions, nationalist underground resistance, soviet government.

© Н. Коростіль, Р. Котовський

Надійшла до редакції 24.10.2011

УДК 355 02.(474.3) (94)

## **ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЗБРОЙНИХ СИЛ ЛАТВІЇ В НОВИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ УМОВАХ**

**БОГДАН ЛЕВИК,**

кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник кафедри історії України та етнокомунікацій Національного університету "Львівська політехніка", м. Львів

**У статті досліджено процес створення Збройних сил Латвійської республіки (військово-історичний аспект) та державне забезпечення військової безпеки країни після розпаду СРСР. Проаналізовано стан оборонного сектора Латвії в сучасних умовах.**

**Ключові слова:** розпад СРСР, Збройні сили Латвії, військова безпека, Латвійська Республіка, обороноздатність.

**Постановка проблеми.** Після розпаду СРСР у світі змінилась геостратегічна ситуація: з біполярного він перетворився на однополярний. США намагались зайняти домінуючу роль, у т. ч. у військово-політичній сфері. Росія як один із правонаступників СРСР на початку 1990-х років відмовилась від ядерного протистояння й перейшла до стратегічно-

го партнерства з НАТО. Період "холодної війни" завершився. Уряди незалежних республік України, Білорусії, Казахстану добровільно відмовились від володіння ядерною зброєю (Будапештський меморандум 1994 р.) [1] в обмін на гарантії безпеки. 11 вересня 2001 р. після терористичного акту в Нью-Йорку всі зрозуміли вразливість найефективнішої обо-

ронної системи США. Ці події змусили звернути особливу увагу на стан та спроможність власних систем військової безпеки. Країни розпочали пошук гарантованого захисту від військових загроз, схиляючись до колективних систем безпеки.

П'ятнадцять пострадянських республік обрали свої шляхи подальшого суспільно-політичного розвитку. Конституційно всі вони задекларували побудову демократичного суспільства. Але деякі країни не зуміли позбавитись комуністичної партноменклатури й стали авторитарними, це передовсім частина республік Центральної Азії та Білорусія; інші обрали європейський шлях розвитку, це Прибалтійські республіки (Литва, Латвія, Естонія); треті (Україна, Молдова, Грузія) остаточно не визначили своєї стратегії розвитку до сьогодні.

Військова безпека - основа національної безпеки будь-якої країни. Її стан гарантує захист національних інтересів. Ці дві категорії в сучасних умовах набули надзвичайної ваги. Актуальність запропонованого дослідження полягає не тільки в тому, що воно важливе для держави, але й у тому, що показує тенденції можливого розвитку історичних подій на окремому територіальному просторі.

**Дослідження та публікації, у яких започатковано вирішення проблеми.** Принципи розробки та розвитку системи оборонного планування розроблялись американськими вченими Ч. Кітчем та Р. Маккіном [2], Б. Радвіком [3].

Досить інтенсивно формується російська школа фахівців із дослідження військової безпеки. Серед науковців цієї галузі слід назвати К. Арцибасова, Н. Арбатова, Б. Божедомова, А. Краснова, Є. Рогова, В. Семенова, Л. Фітуні, учених-істориків Інституту військової історії МО РФ під керівництвом В. Золотарьова, спеціалістів Центру військово-стратегічних досліджень ГШ ЗС РФ, Інституту політичного та військового аналізу Росії Ю. Морозова, В. Глушкова, О. Шаравіна, дослідників військових конфліктів В. Баринькіна, Д. Гордієнко, С. Шинєва. Тенденції військової безпеки й оборони досліджуються російськими вченими В. Борисовим, П. Івановим, В. Васютовичем, Р. Фарамазяном [4], Ю. Катасоновим [5], Ю. Солнешниковим [6].

Безпосередньо питання історії військової безпеки в контексті національної безпеки в Україні частково досліджуються в Національній академії оборони України, Інституті історії України НАН України, Українському інституті військової історії, Академії Сухопутних військ, державних науково-дослідних установах військово-історичного спрямування. Найвагомий внесок у питання національної безпеки України зробили В. П. Горбулін [7], В. Ю. Богданович [8] А. Бірюченко [9], О. Палій [10] А. Іващенко [11], А. Невольніченко, В. Шевченко, Є. Шелест, М. Шпура, Ю. Бодрик, Р. Федоренко [12-13], В. Гудима, О. Затинайко, О. Кузьмук, М. Пальчук, В. Радецький, В. Собков, В. Шкідченко. Безпосередньо тему "Історичний досвід входження колишніх членів організації Варшавського договору та держав Балтії до НАТО (у контексті перспектив України)" досліджувала С. Я. Ліпкевич [14]. Дисертаційних робіт вітчизняних військових істориків із запропонованої теми немає.

Історичний досвід розбудови національних військових організацій пострадянських республік, у тому числі прибалтійських республік, у працях військових істориків наведений фрагментарно і має загальний характер.

Уперше окремо запропоноване військово-історичне дослідження стану військової безпеки та оборони Латвії.

**Метою** дослідження є вивчення військової безпеки (оборонної політики) Латвійської Республіки.

Дослідження присвячене питанню створення та розвитку системи оборони Латвії, яка до цього не була окремим предметом дослідження військових істориків.

**Об'єктом** дослідження є стан Збройних сил Латвійської Республіки. **Предметом** - їх участь у забезпеченні військової безпеки.

**Виклад основного матеріалу.** Латвійська Республіка (далі - ЛР, Latvija, Latvijas Republika) як незалежна держава виникла 1918 р. Держава 1940-1941 рр. входила до складу СРСР, відповідно до (на той час таємного) додаткового протоколу до договору "Про ненапад між Німеччиною і Радянським Союзом" 1939 р. (пакту Ріббентропа-Молотова) [15]. З 1944 до 1990 року Латвія знову перебувала в складі СРСР [16]. Більшість країн-членів ООН вважають цей період окупаційним для прибалтійських республік. Латвія межує на суші з Росією, Естонією, Білорусією та Литвою. Її територію омиває Балтійське море та Ризька затока. Республіка має морський кордон зі Швецією, володіє морськими портами - Рига, Лієпая, Вентепілс.

Згідно із чинною Конституцією президент є керівником Збройних сил держави, а у випадку війни призначає головнокомандувача Національними збройними силами. На основі постанови сейму президент оголошує війну [17-18]. Сейм приймає рішення про фінансування Збройних сил у мирний період, затверджуючи державний бюджет [19]. Для народного обговорення не передаються законопроекти про військову повинність, оголошення війни, укладання миру тощо. У Латвії передбачені військові суди, що діють на основі спеціального законодавства. Для прикладу: в Україні військові суди ліквідовані.

У березні 1991 р. на референдумі 73,68 % населення висловились за незалежну державу і вихід зі складу СРСР. 21 серпня 1991 р. у Латвії прийнято конституційний закон про державний статус, яким республіка проголошувала себе незалежною і демократичною державою [20]. 23 серпня 1991 р., під час невдалого путчу в Москві, Верховна Рада (ВР) Латвії відновила кордони республіки станом на 16 липня 1940 р. Незалежність ЛР у перші дні визнали Ісландія, Російська Федерація, Естонія, Литва, Данія, Фінляндія, Німеччина, США, Україна. У лютому 1992 р. Президент Російської Федерації Б. Єльцин прийняв рішення про поетапне виведення радянських військ із території республіки. З березня 1992 р. цей процес розпочався, а остаточно був завершений 31 серпня 1994 р., за винятком особового складу радіолокаційної станції (РЛС) далекого попередження у м. Скрунде, який залишався ще на 5 років згідно з угодою про оренду.

СРСР залишив Латвії незначний військовий потенціал. Республіка, малочисельна за населенням, з невеликою територією, слабкою економікою, не могла розраховувати на самостійну побудову Національних збройних сил. У Прибалтійському військовому окрузі, на території Латвії, перейшли в національну власність лише два стратегічні об'єкти: Салдуський полігон авіаційних мішеней та РЛС далекого попередження.

Прикордонні війська (охорона) створені 29 серпня 1990 р. згідно з розпорядженням Кабінету

Міністрів республіки, коли Латвія ввела візовий режим в'їзду на територію республіки для громадян СНД. Тоді ж латвійські прикордонники змінили російських прикордонників [21, с. 7-9].

10 вересня 1991 р. ВР Латвії прийняла закон "Про призив на військову службу", що передбачав порядок проходження дійсної військової служби для осіб чоловічої статі віком від 19 років. 13 листопада 1991 р. ВР прийняла рішення про створення Міністерства оборони. Набір до Збройних сил здійснюється за національною ознакою, на основі представників титульної нації [22].

До 1993 р. у Латвії фактично існувало дві армії: територіальні військові формування "Земессардзе", що підпорядковувались безпосередньо президенту, та сили самооборони, які були підпорядковані міністру оборони. Навесні 1995 р. Рада національної оборони ухвалила "Концепцію національної безпеки", що передбачала північноатлантичну інтеграцію. У республіці військово-політичне керівництво зосередило увагу на розширенні участі в колективній безпеці, перегляді концепції державної оборони, зміні структури національної армії, створенні професійного ядра, удосконаленні військового бюджету [23]. У цьому ж році за підтримки країн-членів НАТО сформований батальйон зі збройних сил прибалтійських республік для участі у проведенні миротворчих операцій під егідою альянсу. Миротворчу діяльність у складі НАТО підрозділи латвійської армії розпочали 1996 р., тоді латвійський взвод увійшов до складу миротворчого батальйону Данії, що контролював територію Боснії та Герцеговини відповідно до рішення Ради Безпеки ООН. Найбільше Латвія виділила миротворців 2006 р. - 540 осіб. Військові розширили військову співпрацю з країнами, що входять до Північноєвропейського командування НАТО, це Німеччина, Данія [24, с. 12-14; 25, с. 2].

У січні 1994 р. міністр закордонних справ Латвії офіційно заявив про бажання країни вступити до НАТО. 21 листопада 2002 р. ЛР разом із сімома іншими країнами отримала запрошення розпочати переговори про вступ до Північноатлантичного альянсу (ПДЧ - план щодо вступу). Латвія виконала вимоги ПДЧ за п'ять років. 2003 р. її військовий бюджет досягнув необхідних 2 % валового внутрішнього продукту (ВВП). У Міністерстві закордонних справ (МЗС) республіки створили управління НАТО і політики європейської безпеки, що проводило інформаційну роботу з населенням. Особлива увага приділялась педагогічному складу навчальних закладів, з якими проводились регулярні семінари. У вересні 2003 р. МЗС Латвії видало підручник "НАТО та безпека Латвії". У школах проводились дні НАТО, в Інтернеті створено дискусійний форум [26].

Крім урядових організацій, активно проводили пропагандистську роботу громадські організації "Трансатлантична Спілка латвійської молоді" та "Латвійська трансатлантична організація", які надавали переконливу відповідь на найчастіше запитання: "Чому Латвія має приєднатись до альянсу?" 2003 р. 86 % населення Латвії вважали себе повністю поінформованими з питань НАТО, а 68,7 % підтримували прагнення країни долучитись до альянсу. Згідно з даними соціологічних компаній SIA DATA Servis та "Latvijas Fakti" 21,3 % були противниками такого кроку. Так було забезпечене державою постійне зростання громадської підтримки членства Латвії в НАТО. 29 березня 2004 р. ЛР офіційно вступила до НАТО, передавши сенату США у Вашинг-

тоні на зберігання договір, ратифікований сеймом республіки. 2 квітня 2004 р. у штаб-квартирі НАТО в Брюсселі відбулось урочисте підняття національного прапора Латвії. Разом із Латвією до Північноатлантичного договору приєдналися Болгарія, Естонія, Литва, Румунія, Словаччина та Словенія. Цей прозорий і беззаперечний факт було позитивно сприйнято народом Латвії [26, 27, с. 13].

1 травня 2004 р. Латвія разом з іншими 9 країнами стала членом ЄС. До цього Європейська комісія 1991 р. визнала незалежність республіки. 1995 р. ЛР подала заявку на вступ до Євросоюзу. Переговори про вступ розпочалися 2000 р. і завершилися у грудні 2002 р. 16 квітня 2003 р. ЛР стала спостерігачем у ЄС [28, с. 45-54; 29].

Збройні сили ЛР у своєму складі мають: сухопутні війська, військово-морський флот, військово-повітряні сили і протиповітряну оборону, прикордонну охорону, внутрішню охорону (zemessardze). Латвійська армія першою перейшла на контрактну форму служби [30, с. 9-12].

Першим військовим підрозділом Латвії було земське ополчення, яке входить до складу Національних збройних сил як територіальні сили оборони [31, с. 31-32], створені під час серпневого путчу ДКНС 1991 р. Ополчення за цей період змінило свій чисельний склад (20-32 батальйонів, що становило 13-16 тис. осіб). Земське ополчення трансформувалось у сухопутні війська, дислоковані за територіальним принципом (крайові батальйони). Ополченці (добровольці) служать за місцем проживання і зобов'язані щомісяця брати участь у військовій підготовці.

1992-1994 роки для Латвії відзначилися виведенням російських військ із території республіки, тому в цей час НАТО зосередило свою увагу на підготовці майбутніх військових кадрів для національної армії Латвії, створенні структурних основ та проведенні підготовки до сумісності з натівськими військовими підрозділами. Цей етап завершився 1994 р. підписанням трьома прибалтійськими республіками документа про участь у програмі НАТО "Партнерство заради миру". Це був остаточний геополітичний вибір цих країн. Після виведення з території республік російських військових формувань керівництво Північноатлантичного альянсу перейшло до планування двосторонньої діяльності та конкретної допомоги зі зміцнення національної безпеки Латвії. За задумом військових фахівців альянсу, потрібно було розбудовувати єдину регіональну систему безпеки. Найбільшу допомогу в цьому питанні прибалтійським республікам надали США та НАТО. До розробки й створення регіональної оборонної системи долучились близькі країни-сусіди: Швеція та Фінляндія. Розпочався етап інтеграції латвійської армії в міжнародну систему безпеки [32]. Сьогодні спеціалісти альянсу розробляють єдиний план оборони прибалтійських республік.

До 1997 р. у Латвії створена національна армія чисельністю 4 тис. військовослужбовців, а також сили територіальної самооборони чисельністю до 16 тис. осіб. 1997 р. розпочалась реорганізація армії. При військовому будівництві були суттєві труднощі: недостатнє фінансування та відсутність кваліфікованого національного офіцерського складу. Серед політиків та депутатів сейму не було осіб, які могли б кваліфіковано займатись оборонною політикою. Національна база для науково-дослідної роботи у сфері озброєння теж була відсутня. Армія мала низьку

бойову підготовку й не була готова до вирішення локальних завдань (пошуково-рятувальні операції, контроль повітряного та морського простору) [33].

Військово-політичне керівництво країни усвідомлювало, що самостійно країна ці задачі не вирішить, тому стратегічною метою стало членство в НАТО. Керівництво альянсу теж було зацікавлене у вирішенні проблеми військової безпеки для країн Балтійського регіону, що створювало противагу Росії на Півночі та Сході Європи, одночасно не загострюючи з нею військово-політичних стосунків [23-25].

У липні 1997 р. латвійські війська взяли участь у військових навчаннях Baltic Challenge-1997 ("Балтійський виклик-97"), що проходили на території Естонії за участі шістьох країн балтійського регіону: Естонії, Литви, Фінляндії, Норвегії, Швеції, Данії. 2700 військових відпрацьовували способи взаємодії в проведенні миротворчих операцій. У вересні цього ж року в Латвії, на базі Адазького навчального центру, пройшли міжнародні військові навчання Cooperative Best Effort-97 ("Спільні зусилля-97"), у яких взяли участь 500 військовиків із 14 країн, у тому числі чотирьох країн-учасниць НАТО (Канади, США, Нідерландів і Норвегії). У цих навчаннях брали участь і представники української армії [32].

Станом на 1 січня 1998 р. Збройні сили Латвії нараховували 21 тис. осіб. Сухопутні війська мали близько 20 тис., із них 16,5 тис. - представники територіальної оборони - земське ополчення. На той час озброєння сухопутних сил Латвії складалось із 24 гармат польової артилерії, 24 мінометів (М-120), двох броньованих дозорних автомашин (БРДМ), 13 бронетранспортерів (БТР) та М-42 "Пксбіл" шведського виробництва, гранатометів РПГ-7, АК китайсько-румунського виробництва, американських гвинтівок М-16. Земське ополчення об'єднувало п'ять бригад і 35 батальйонів. Військово-повітряні сили мали на озброєнні п'ять гелікоптерів Мі-2, два літаки Ан-2 колишньої сільськогосподарської авіації та один німецький літак L-410. У військово-повітряних силах (ВПС) служило 120 осіб, із них 11 пілотів. Повітряний простір над Латвією, як і над Литвою та Естонією, патрулюють по чотири місяці літаки НАТО. Цю місію вже виконували пілоти Бельгії, Великої Британії, Норвегії, Нідерландів, Польщі, Туреччини, Іспанії, Португалії, США, Франції, ФРН, Словаччини, Данії [23, 31-33]. Це дозволило суттєво зекономити на розбудові ВПС і протиповітряної оборони.

Військово-морські сили (ВМС) нараховували 17 бойових кораблів, катерів і допоміжних суден, на яких несли службу та обслуговували їх біля 1 тис. осіб. ВМС, крім контролю за територіальними водами, підготовкою кораблів до розмінування, беруть участь у цивільних операціях (пошук, рятування, збирання нафти в аварійних ситуаціях).

На початок 2004 р. латвійська армія нараховувала 5 716 військовослужбовців, серед яких 1 341 призовник та 744 цивільних особи. Регулярний склад сухопутних військ становив 1053 військовослужбовці та 40 цивільних осіб, резерв - 12495 добровольців територіальної оборони. Структуру сухопутних військ утворювали два піхотних батальйони, артилерійський батальйон, підрозділ зі знешкодження вибухових пристроїв. Військово-повітряні сили нараховували 258 військових та 28 цивільних. Військово-морські - 720 військових (275 за призовом) та 50 цивільних. Тилове забезпечення складалось з 372 військовослужбовців (60 призовників) і 225 цивільних осіб. Командний склад військової

підготовки й доктрин нараховував 2 000 військових (683 призовника) і 250 цивільних [34].

У січні 2006 р. першим міністром оборони Латвії стала Лінда Мурнієце, представник партії "Новий час", яка замінила на цій посаді Ейнарса Репше, проти якого порушили кримінальну справу за фінансовою махінацією. Л. Мурнієце за фахом журналіст, до призначення на посаду працювала парламентським секретарем міністерства внутрішніх справ та міністерства оборони, заступником голови комісії сейму з питань оборони і внутрішніх справ, головою Антикорупційного комітету [33].

Крім позитивного досвіду розбудови Національних збройних сил, Латвія отримала й негативні уроки. Так, у 2009 р. Збройні сили повністю припинили набір військовослужбовців через скорочення бюджетного фінансування. 2009 р. ця стаття видатків зменшилась на 15 % порівняно з попереднім роком. У цьому ж році з латвійської армії звільнені 230 осіб, контракт яких закінчився або вони досягнули пенсійного віку. Чисельність Збройних сил Латвії 2009 р. складала 4900 військових. Військовий бюджет 2008 р. становив 1,93 % від ВВП, що складало 360 млн євро. Незважаючи на фінансові труднощі, 2009 р. військово-повітряні сили Латвії розпочало будівництво радіомаяків для військово-повітряних сил морської авіації НАТО [34].

Навчальна підготовка військових у Латвії організована на чотирьох рівнях. Два перші проводяться на території республіки. Перший початковий - до капітана, другий - від капітана та вище, третій - до полковника, четвертий - від полковника й вище. У Латвії функціонують штаб військової підготовки (Рига), центр військово-морської підготовки (Лієпая), Центр військової підготовки мобільної піхоти (Адажі), Центр початкової підготовки піхоти (Алуксне), школа сержантів (Цесіс), Центр підготовки зв'язку (Сігулда), Національна академія оборони. Третій рівень проходять у Балтійському військовому коледжі, що знаходиться в естонському м. Тарту й фінансується спільно урядами прибалтійських країн. Четвертий рівень теж проводять тут. Крім цього, можна проводити навчання у військових академіях США, ФРН, Великої Британії, Франції [35].

Латвія є учасницею регіональних спільнот. Три прибалтійські країни 1991 р. заснували Балтійську асамблею (БА) - організацію співпраці, у яку входять парламентарі від кожної республіки: по 12-20 осіб. Сесії проводяться щорічно й мають рекомендаційний характер. При БА постійно працюють п'ять комітетів, серед яких один з питань права та безпеки [36].

Крім БА, прибалтійськими республіками 1994 р. засновано Балтійську раду міністрів (БРМ) - теж орган співпраці виконавчої гілки урядів Литви, Латвії та Естонії. Зустрічі на рівні голів урядів проводяться щорічно, тут вирішуються питання виконання рекомендацій Балтійської асамблеї. При БРМ працює п'ять комітетів, серед них один з питань оборони. У сукупності БА та БРМ складають Балтійську Раду [37].

Прибалтійські країни у своїй стратегії захисту національних інтересів проводять політику зближення з Північними країнами Європи та Балтійського регіону. Ця програма передбачає залучення до активної співпраці Німеччини та Польщі. Україна розпочала співпрацю у сфері оборони 12 липня 1994 р., підписавши відповідну угоду з МО Латвії [38].

Військовими ЛР розроблена нова оборонна кон-

цепція, що ухвалена сеймом. Вона базується на принципах недоторканості й непорушності кордонів, відмови від визначення потенційних противників, незастосування сили у вирішенні міжнародних конфліктів. Керівництво Латвії у випадку збройної агресії залишає за собою сподівання (право) на політичне врегулювання, тому її Збройні сили скеровані на завдання агресорові максимальних втрат, у тому числі на його території, проводячи диверсійні операції з метою призупинення військових дій проти республіки [23, 34]. У подальшому латвійська армія переходить в підпорядкування командування НАТО.

### Висновки

Проаналізувавши наведені факти, приходимо до висновку, що Латвія з перших днів незалежності прийняла далекоглядне стратегічне рішення про входження в ефективну міжнародну військово-політичну організацію - НАТО, відмовившись від військових стосунків із Росією. Республіка, провівши відповідні реформи, виконала всі вимоги для вступу в цю організацію. Такий крок дав гарантію забезпечення національної безпеки за рахунок використання військового потенціалу країн-членів Північноатлантичного альянсу. Країна інтегрувалась у європейську спільноту, що дало змогу дотримуватись загальноєвропейських стандартів. Сучасна Латвія зайняла гідне місце в геополітичному середовищі. Розбудова Національних збройних сил на основі представників титульної нації підвищила рівень патріотизму й опору можливій агресії. Країна ввійшла до системи європейської безпеки організації Північноатлантичного договору, що забезпечило гарантію оборони від агресії та військово-політичного тиску.

### ЛІТЕРАТУРА:

- Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (5 грудня 1994 р.) // Законодавство України : сайт ВРУ [Електронний ресурс]. - Режим доступу : [http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=998\\_158](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=998_158).
- Hitch Ch. The Economics of Defense Spending in the Nuclear Age / Ch. Hitch, R. McKean. - Cambridge : Harvard University Press, 1960. - 422 p.
- Radwick V. Moder Armed Force Planning / V. Radwick. - New York : SAGE, 1975. - 345 p.
- Милитаризм : Цифры и факты / В. Борисов, В. Васютювич, П. Иванов и др. ; [под общ. ред. Р. А. Фармазяна]. - [2-е изд., доп.]. - М. : Политиздат, 1985. - 287 с.
- Катасонов Ю. США : военное программирование / Ю. Катасонов. - М. : Наука, 1972. - 226 с.
- Солнешников Ю. С. Обоснование решений / Ю. С. Солнешников. - М. : Экономика, 1980. - 167 с.
- Горбулін В. Українська політика національної безпеки: актуальні виклики - актуальні відповіді / В. Горбулін, О. Литвиненко // Дзеркало тижня. - 28 березня - 4 квітня 2009. - № 11 (739). - С. 7.
- Богданович В. Ю. Воєнна безпека України : методологія дослідження та шляхи забезпечення / В. Ю. Богданович. - К., 2003. - С. 227-229.
- Бірюченко А. Демократичний цивільний контроль над воєнною сферою у контексті національної безпеки України : дис. ... канд. політ. наук : 21.01.01 / А. Бірюченко. - К., 2006. - 185 с.
- Палій О. Національна безпека України в контексті євроатлантичної інтеграції : дис. ... канд. політ. наук : 21.01.01 / О. Палій. - К., 2006. - 179 с.
- Іващенко А. Нормативно-правове забезпечення стратегічного планування / А. Іващенко, С. Вербицький // Політичний менеджмент. - 2006. - № 1 (16). - С. 140-151.
- Основні завдання раціонального розподілу оборонних ресурсів в рамках оборонного планування відповідно до принципів програмно-цільового підходу / [Шелест Є., Шевченко В., Федоренко Р., Невольниченко А., Бодрик Ю.] // 36. наук. праць. - К. : ННДЦ ОТ і ВБ України, 2004. - Вип. 2 (22). - С. 86-95.
- Управління оборонними ресурсами в Збройних силах України / [Шевченко В., Шпура М., Федоренко Р. та ін.]. - К. : ННДЦ ОТ і ВБ України, 2002. - 84 с.
- Ліпкевич С. Я. Історичний досвід входження колишніх членів організації Варшавського договору та держав Балтії до НАТО (в контексті перспектив України) : дис. ... канд. істор. наук : 20.02.22 / Ліпкевич Світлана Ярославівна. - Львів, 2008. - 211 с.
- Договор о ненападении между Германией и Советским Союзом. Секретный дополнительный протокол к договору о ненападении между Германией и Советским Союзом (23 августа 1939 г.) [Електронний ресурс]. - Режим доступу : [http://www.istorik.ru/library/documents/molotov\\_ribbentrop/text.htm](http://www.istorik.ru/library/documents/molotov_ribbentrop/text.htm), [http://www.istorik.ru/library/documents/molotov\\_ribbentrop/protocol.htm](http://www.istorik.ru/library/documents/molotov_ribbentrop/protocol.htm).
- Спирин Г. Основные факты истории Латвии / Г. Спирин - [2-е изд., исп. и доп.]. - Рига, 1999. - 141 с.
- Конституція Латвії 1922 р. станом на 2007 р. // Сайт Сейму [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://latius.narod.ru/law/constitution.htm>.
- Офіційний сайт Президента Латвії. Обов'язки президента, повноваження і права [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.president.lv/index.php?pid=210>.
- Сейм Латвії : офіційний сайт. Законодавство [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.saeima.lv/>.
- Кабінет Міністрів Латвійської республіки. Історія КМ ЛР : офіційний сайт. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.mk.gov.lv/ru/mk/vesture/>.
- Мешков А. Формирование доктринальных концепций стран Балтийского региона / А. Мешков, А. Николаев // Зарубежное военное обозрение. - 1994. - № 10. - С. 7-9.
- Ліпкевич С. Оборонна політика Латвійської республіки щодо інтеграції у північноатлантичний альянс / С. Ліпкевич // Схід. - 2006. - № 5 (77). - С. 73-77.
- Інтерв'ю з аташе з питань оборони Латвійської республіки в Україні підполковником Зігмунсом Балотісом // Військо України. - 2008. - № 11.
- Лемеха С. Солдати НАТО : латвійський варіант / С. Лемеха // Камуфляж. - 2006. - № 2. - С. 12-14.
- Коротченко І. НАТО осваивает военную инфраструктуру Латвии / И. Коротченко // Независимое военное обозрение. - 1997. - 26-31 сентября (№ 36). - С. 2.
- Бісенієкс І. Досвід Латвії на шляху вступу до НАТО : формування позитивного ставлення громадськості / І. Бісенієкс // Реалізація євроатлантичного курсу України : проблемні питання та шляхи їх розв'язання : конференція (30 вересня 2004 року, м. Київ). [Електронний ресурс]. - Режим доступу : [http://www.db.niss.gov.ua/docs/konf/polmil\\_08\\_06\\_06/bisenieks-Ukr.htm](http://www.db.niss.gov.ua/docs/konf/polmil_08_06_06/bisenieks-Ukr.htm).
- Сім нових членів НАТО // Новини НАТО. - 2004. - Вип. 2. - С. 13.
- Шпек Р. ЄС: динаміка розширення і розвитку / Р. Шпек // Розширення ЄС : аналітичний щоквартальник. - 2003. - Вип. 1. - С. 45-54.
- Шерр Дж. Шенгенська угода, розширення ЄС та європейська безпека / Дж. Шерр // Національна безпека і оборона. Центр Разумкова [Електронний ресурс]. - Режим доступу : [http://www.uceps.org/ukr/journal\\_pos.php?y=2000&cat=9&pos=30](http://www.uceps.org/ukr/journal_pos.php?y=2000&cat=9&pos=30).
- Александров А. Вооруженные силы Латвийской Республики / А. Александров // Зарубежное военное обозрение. - 1998. - № 8. - С. 9-12.

31. Національні збройні сили Латвії // Військо України. - 2004. - № 1-2. - С. 31-33.

32. НАТО. Держави-члени. Латвія : офіційний сайт [Електронний ресурс]. - Режим доступу : [http://www.nato.int/cps/ru/SID-D96C6A5F-AF951850/natolive/nato\\_countries.htm](http://www.nato.int/cps/ru/SID-D96C6A5F-AF951850/natolive/nato_countries.htm).

33. Міністерство оборони Латвії. Історія, Структура. Міністри оборони. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.mod.gov.lv/>.

34. Національні збройні сили Латвії. Про збройні сили. Міжнародні операції : офіційний сайт [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.mil.lv/>.

35. Військові навчальні заклади національних збройних сил Латвії : офіційний сайт [Електронний ресурс]. - Режим доступу : [http://www.mil.lv/lv/Vienibas/Macibu\\_vadibas\\_pavelnieciba/Militaras\\_macibu\\_iestades.aspx](http://www.mil.lv/lv/Vienibas/Macibu_vadibas_pavelnieciba/Militaras_macibu_iestades.aspx).

36. Балтійська асамблея : офіційний сайт [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.baltasam.org/?CatID=84>.

37. Балтійська Рада Міністрів [Електронний ресурс]. - Режим доступу : [http://www.mfa.gov.lv/data/file/e/03\\_1128%20terms%20of%20reference-nolikums.pdf](http://www.mfa.gov.lv/data/file/e/03_1128%20terms%20of%20reference-nolikums.pdf).

38. Законодавча база національної безпеки і оборони Латвії : офіційний сайт [Електронний ресурс]. - Режим доступу : [http://www.mil.lv/lv/Papildriki/Normativie\\_akti.aspx](http://www.mil.lv/lv/Papildriki/Normativie_akti.aspx).

**B. Levyk**

## **THE FORMATION OF NATIONAL ARMED FORCES OF LATVIA IN THE NEW GEOPOLITICAL CONDITIONS**

The process of creating the armed forces of Latvian Republic has been analyzed from military-historical point of view, as well as state enforcement of military security after the dissolution of the USSR. Additional consideration was given to the security sector of Latvia at current stage of development.

*Key words:* armed forces of Latvian Republic, military security, Latvia, security sector.

© Б. Левик

Надійшла до редакції 28.10.2011

УДК 94(410)12-3

## **ЕВОЛЮЦІЯ ПРОБЛЕМИ ГІБРАЛТАРУ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ ст. - НА ПОЧАТКУ ХХІ ст.**

**НАТАЛЯ ЛЕСІВА,**

*викладач історії загальноосвітньої школи № 12, м. Макіївка*

**Стаття присвячена аналізу еволюції проблеми Гібралтару в контексті іспано-британських відносин другої половини ХХ ст. - початку ХХІ ст. Зокрема, розглянуто розвиток Гібралтару в історичній ретроспективі, проаналізовано політику Іспанії та британські стратегії вирішення комплексу суперечок навколо Гібралтару. Визначено ставлення мешканців Гібралтару до можливої зміни підданства.**

**Ключові слова:** Гібралтар, Іспанія, Велика Британія, ООН, Європейський Союз, проблема, еволюція.

**Постановка проблеми.** Процес інтеграції країн Європи в другій половині ХХ століття продемонстрував усьому світу переваги консолідованого співіснування. Економічна інтеграція держав Західної Європи, досягнувши серйозних успіхів, зробила проєкцію в політичну площину. На перший погляд, існуюча ідилія ключових гравців Євросоюзу не може бути порушена жодним чином, але на початку ХХІ століття ми можемо констатувати існування цілої низки проблемних зон. Одним із прикладів суперечок між членами ЄС є проблема приналежності Гібралтару. Паралельно із поглибленням інтеграційних процесів у Європі, виникала напруженість у відносинах між Іспанією та Великою Британією, предметом якої ставали іспанські намагання переглянути статус Гібралтару. Світове співтовариство, у

першу чергу ООН та Європейський Союз, постійно виступало в ролі арбітра в урегулюванні суперечностей навколо регіону. По суті, проблема Гібралтару у світовій історії являє собою один із багатьох прикладів анклавного становища регіону. До анклавів на сучасній політичній мапі світу можна віднести: Калінінградську область Російської Федерації, Сеуту та Мелілью, Фарерські острови та Французьку Гвіану та ін. Доцільність вивчення алгоритмів вирішення суперечностей навколо Гібралтару обумовлюється можливістю вироблення дієвого сценарію співпраці сторін конфлікту, а для міждержавних організацій (ООН, ЄС) - дієвих методів налагодження діалогу та включення проблемної території до цих структур.

Отже, досліджуючи проблему Гібралтару в кон-